

IS ER EEN AANGEBOREN BEHOEFTE AAN KINDEREN?

Ruut Veenhoven

Uit: 'Kiezen voor Kinderen', R. Veenhoven & E. van der Wolk (red.), Intermediair, Amsterdam/Van Gorcum, Assen, Amsterdam, blz. 7-13, 1977, ISBN 90 232 15 311

Samenvatting

Er wordt vaak gezegd dat ieder mens een aangeboren behoefte heeft om kinderen groot te brengen en dat als gevolg daarvan mensen die vrijwillig of onvrijwillig kinderloos blijven gedoemd zijn om gefrustreerd door het leven te gaan. Deze voorstelling kan echter op theoretische zowel als op empirische gronden worden afgewezen. Analyse van de resultaten van een onderzoek onder een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking laat zien dat kinderloze mensen zich niet minder gelukkig en gezond voelen dan mensen met kinderen. Zij hebben ook niet meer last van gevoelens van eenzaamheid, twijfel aan het nut van hun leven of angst voor de dood. Integendeel op een aantal aspecten zijn mensen zonder kinderen juist beter af dan mensen die wél kinderen hebben. Ze voelen zich bij het ouder worden gemiddeld gezonder en voor zover het de mannen betreft beleven ze meer plezier aan hun huwelijk.

1 OPVATTINGEN

Iedereen die enigszins bewust overweegt of hij eigenlijk wel kinderen wil, probeert zich zo nu en dan voor te stellen hoe het is om kinderloos te blijven. Hij vraagt zich dan af of hij iets zou missen, hoe hij het leven dan zou willen inrichten, of zo'n leven bevrediging zal schenken, wat andere mensen ervan zullen zeggen, enz.

Vaak blijkt het moeilijk om daar een enigszins duidelijk beeld over te vormen. Vooral als er in de familie- en kennissenkring geen voorbeelden van kinderloze paren beschikbaar zijn. Verantwoorde informatie is nauwelijks beschikbaar. Er zijn geen boeken die een goed beeld geven van de voor- en nadelen van het ouderschap. Er zijn ook geen instanties waar je daarvoor terecht kunt. Onbevestigde bakerpraat is er echter te over, meestal vol negatieve oordelen over kinderloosheid.

Wie het onderwerp bespreekt met andere mensen merkt dat onmiddellijk. De eerste reactie is erg vaak afwijzend. Er vallen snel woorden als 'onnatuurlijk', 'kortzichtig' en 'egoïstisch'. Er worden ook allerlei vragen opgeworpen die de aanwezigheid van een vrij afwijzende opvatting verraden, o.a. 'Wat heeft het leven nog voor zin zonder kinderen', 'Zou je je niet erg eenzaam gaan voelen', 'Wat heb je nog voor elkaar te betekenen als er geen kinderen zijn', 'Het is toch natuurlijk om kinderen te krijgen', enz. Daar ligt dan de veronderstelling achter dat mensen nu eenmaal een aangeboren behoefte aan kinderen hebben en dat ze uiteindelijk ongelukkig worden als die behoefte niet wordt vervuld. Het bestaan van kinderloze paren stelt men zich als vlak en inhoudloos voor, omdat het zout des levens er in ontbreekt. Steriele echtparen worden daarom vrij algemeen als zielig beschouwd en vrijwillig kinderlozen als mensen die beter hadden moeten weten.

Deze veronderstelling is vrij algemeen gangbaar, maar of hij juist is is nog nooit onderzocht. Toch zou dat wel de moeite waard zijn, want deze voorstelling van zaken heeft verstrekkende consequenties. Niet alleen op het besluit om zelf al dan niet kinderen te nemen, maar ook op de meer algemene opvattingen over vraagstukken rond huwelijk en geboorte.

Het idee dat er een aangeboren behoefte tot voortplanting bestaat speelt bijvoorbeeld een belangrijke rol in de discussie over bevolkingspolitiek. Men veronderstelt dan dat geboortebeperving ertoe leidt dat de mensen in hun meest wezenlijke behoefte gefrustreerd worden. Dit idee speelt waarschijnlijk ook mee in de opvattingen rond huwelijk en

echtscheiding. Kortom een idee dat belangrijk genoeg is om eens wat nauwkeuriger onder de loep te nemen.

2 DE VOORTPLANTINGS-INSTINCT-THEORIE

Uit de verschillende dingen die men zo hoort en leest over kinderloosheid kunnen zeven stellingen gedestilleerd worden die tezamen een theorie over de menselijke voortplanting vormen.

- 1 Alle diersoorten hebben een aangeboren behoefte om nageslacht voort te brengen. Als ze dat niet hadden zouden ze zijn uitgestorven.
- 2 Alle mensen hebben daarom evenzeer een behoefte om kinderen te krijgen en groot te brengen.
- 3 Dit betreft een fundamentele behoefte waar men niet omheen kan zonder eigen natuur geweld aan te doen en welke men ook niet kan compenseren met andersoortige satisfacties.
- 4 Als gevolg hiervan gaan kinderloze mensen zich onvermijdelijk onprettig voelen zij voelen zich leeg en ongelukkig en vertonen ook allerlei psychosomatische klachten. Zoals bij iedere levenskeuze die de ingebouwde eisen van het organisme negeert wrekt kinderloosheid zich uiteindelijk ook op het lichamelijke vlak.
- 5 Deze gevoelens worden sterker naarmate de kinderloosheid definitiever wordt. In de praktijk betekent dat een toeneming van het onbehagen naarmate men ouder wordt.
- 6 Vooral de oude dag van kinderloze mensen wordt gekenmerkt door sterke gevoelens van eenzaamheid en angst voor de dood, terwijl het besef overheerst dat het leven zinloos is geweest.
- 7 Dit alles geldt sterker voor vrouwen dan voor mannen omdat vrouwen een sterker voortplantingsinstinct hebben meegekregen: het moederinstinct.

3 WAAROM DEZE THEORIE ONJUIST IS

Op het eerste gezicht lijkt deze theorie zeer plausibel. Als we er wat nauwkeuriger naar kijken blijkt echter dat er wel het nodige aan mankeert. De theorie berust op een simplificatie en geen van zijn voorspellingen vindt bevestiging in de werkelijkheid. Om dat duidelijk te maken zullen we nu alle zeven stellingen achtereenvolgens nalopen.

3.1 Dieren hebben geen ‘behoefte aan nageslacht’

Het is zeker waar dat alle diersoorten nageslacht voortbrengen, maar dat wil niet zeggen dat er een aangeboren behoefte aan nageslacht in het spel is. Het is zeer onwaarschijnlijk dat het gedrag van dieren bepaald wordt door dit soort doelen op lange termijn. Dieren maken geen plannen voor de dag van morgen. Het is veel aannemelijker dat het voortplantingsgedrag geregeld wordt door een eenvoudige mechanismen.

Sexualiteit is één van die mechanismen. Sexueel contact leidt vaak tot zwangerschap. Dit roept dan een volgend mechanisme op. Als gevolg van de zwangerschap en ovulatie worden hormonen geproduceerd die in combinatie met bepaalde stimuli leiden tot verzorgend gedrag ten aanzien van de jongen. Dit gedrag verdwijnt zodra de productie van de betreffende hormonen stopt. Het is geen uiting van een permanent aanwezig moederinstinct. Naast deze twee mechanismen speelt bij sommige diersoorten nog een derde mechanisme mee. Bij een aantal diersoorten is sprake van een rem op het aanvallen van jongen van de eigen soort bij enkele soorten is zelfs sprake van actieve bescherming van jongen uit een ander nest, o.a. bij sommige apen.

Al deze mechanismen functioneren per soort vaak weer op een iets verschillende manier. Waar het hier om gaat is echter dat zij steeds tamelijk onafhankelijk van elkaar functioneren en dat zij geen van alle lijken te wortelen in een bewuste wens tot

voortplanting. Niettemin is hun gezamenlijk effect dat er jongen worden grootgebracht en de soort in stand wordt gehouden.

3.2 Mensen hebben evenmin een instinctieve behoefte aan kinderen

Mensen zijn in tegenstelling tot dieren wel in staat om lange termijn doelen te ontwikkelen en na te streven. Veel mensen plannen hun kinderen bewust. Het feit dat kinderen vaak bewust gewild zijn betekent echter niet dat kinderen altijd gewenst worden en nog minder dat die wens direct is ingegeven door een procreatie-instinct.

Menselijk gedrag wordt zelden direct beheerst door instincten. In ieder modern psychologisch leerboek kan men lezen dat de invloed van omgeving en ervaring zich in alle gedragingen doet gelden en dat het dan ook zinloos is om gedrag alleen uit instinct te willen verklaren. Er is geen reden om aan te nemen dat dit bij voortplantingsgedrag niet zou gelden. De instinctieve behoeften van mensen lijken bovendien weinig specifiek te zijn en zich daardoor in tal van verschillende gedragvormen te kunnen realiseren.

Mensen kennen wel allen de behoefte aan veiligheid, geborgenheid, liefde, waardering en zinvolheid (Maslow, 1964) maar hoeven daarvoor niet speciaal kinderen te krijgen. Er zijn tal van andere vormen mogelijk waarbij deze behoefte evenzeer bevredigd wordt; een kloosterleven, een politieke carrière, intense contacten met vrienden, enz. Het gezinsleven is maar één van die alternatieven. De keuze van de vorm waarin het individu uiteindelijk verkiest zijn behoeften tot uitdrukking te brengen wordt sterk bepaald door zijn individuele ontwikkeling en ook door de aard van de alternatieven die hem vanuit de sociaal-culturele omgeving worden aangeboden. Het is zinvoller om de keuze voor kinderen vanuit dit perspectief te bekijken dan om een voortplantingsinstinct te postuleren.

Zo'n postulaat is trouwens ook niet houdbaar. Er zijn teveel uitzonderingen. Miljoenen mensen besluiten spontaan voor vrijwillige kinderloosheid. In Canada ongeveer 5% van alle gehuwden (Veevers 1973). In Nederland in laatste huwelijksgeneraties zelfs aanzienlijk meer. Het percentage vrijwillig kinderlozen wordt voor de in de laatste jaren gesloten huwelijken al op 15 % geschat (NIDI 1974). Dit is niet zo maar een gril van de laatste jaren, maar een verschijnsel dat al langer bekend is. In de middeleeuwen bijvoorbeeld bleef een groot deel van de bevolking ongehuwd en kinderloos. Een dergelijke omvang en constantheid van vrijwillige kinderloosheid maken het wel erg onwaarschijnlijk dat alle mensen een behoefte aan kinderen is aangeboren.

4 ONDERZOEK

Toch zou men nog aan de voortplantings-instincttheorie kunnen vasthouden door te stellen dat al die kinderlozen ook wel hun tol betalen; dat de ontkenning van hun natuurlijke behoefte hen geschaad heeft en resulteert in een mindere mate van welbevinden dan wat mensen met kinderen kennen. We komen hiermee bij de stellingen 4, 5 en 6 van de theorie. Die stellingen zijn empirisch verifieerbaar. Er is dan ook geprobeerd ze aan de werkelijkheid te toetsen.

Hiertoe werd een secundaire analyse gemaakt van het materiaal van het onderzoek naar gezondheid en levensomstandigheden van Aakster (1972). De gegevens voor dit onderzoek werden in 1970 verzameld onder een representatieve steekproef uit de 25 tot 65-jarige bevolking van Nederland. Het aantal ondervraagden in het onderzoek bedroeg 1500. Daarvan waren er 1376 gehuwd, waarvan 143 zonder kinderen. Dit betreft mensen die later nog kinderen willen zowel als mensen die verder kinderloos zullen blijven. Vrijwillig zowel onvrijwillig. We hebben ons bij analyse tot de groep gehuwden beperkt en daarbinnen de mensen met en zonder kinderen met elkaar vergeleken. Zoals uit het navolgende zal blijken levert dit materiaal geen steun voor de voorspellingen van de voortplantings-instinct-theorie.

4.1 Kinderlozen voelen zich niet minder prettig dan ouders

Stelling 4 voorspelt minder welzijn voor de kinderlozen ten opzichte van mensen met kinderen. Deze voorspelling is in het zo-even genoemd onderzoek niet bevestigd. Kinderlozen voelen zich niet minder gezond en niet minder gelukkig. Eerder iets meer.

4.2 Kinderlozen zijn niet minder gelukkig

Het geluksgevoel werd vergeleken aan de hand van het antwoord op een vraag naar de mate waarin men zich over het algemeen gelukkig voelde. De kinderloze paren gaven daarop gemiddeld iets positiever antwoorden, maar de verschillen zijn niet significant.

Nu kan men veronderstellen dat zo'n directe geluksvraag geen goed beeld geeft van de feitelijke verschillen in geluksgevoel. Het zou kunnen dat de kinderlozen zich gelukkiger voordoen dan ze zich in feite voelen. Het kan ook zijn dat datgene wat zij geluk noemen met een veel mindere mate van voldoening correspondeert dan bij mensen met kinderen het geval is; dat het woord geluk voor kinderlozen een andere inhoud heeft omdat zij 'het ware geluk' nog nooit geproefd hebben.

Hierop is een controle mogelijk door vergelijking met de mate van onbehagen die de ondervraagden rapporteren. Frustratie van een fundamenteel menselijke behoefte moet volgens de instincttheorie ook resulteren in allerlei onlustgevoelens en ook deze zijn in het onderzoek gemeten. De enquête bevatte 85 vragen over de meest uiteenlopende lichamelijke en psycho-sociale klachten. Hoofdpijn, diarree, nervositeit, zweterige handen, enz. Deze klachten lenen zich aanmerkelijk minder voor rationalisatie en misverstand. Als de kinderloze paren zich inderdaad minder gelukkig voelen dan ze zeggen te zijn, zouden we ze met behulp van hun klachtenscore moeten kunnen ontmaskeren. Kinderloze mensen die zeggen 'zeer gelukkig' te zijn zouden dan meer klachten moeten vertonen dan mensen met kinderen die dezelfde mate van geluk zeggen te ervaren.

Dit bleek echter niet het geval te zijn. We kunnen daarom wel aannemen dat de geluksscore van kinderloze mensen niet minder betrouwbaar is dan die van mensen met kinderen

4.3 Kinderlozen hebben niet meer psycho-somatische klachten

Met behulp van de hierboven omschreven klachtenscore werden ook de groepen als geheel vergeleken. Ook hier was geen significant verschil aantoonbaar.

4.4 Kinderlozen voelen zich gezonder

De vragenlijst bevatte ook een vraag naar de mate waarin men zich gezond voelt. In tegenstelling tot de voorspelling van de voortplantingsinstincttheorie bleken niet de mensen met kinderen maar juist de mensen zonder kinderen zich het best te voelen. Er lijkt meer plaats te zijn voor een voortplantingslijtagetheorie dan voor een voortplantingsinstinct theorie.

4.5 Dit verandert ook niet bij het ouder worden

De relatie tussen kinderloosheid en geluksgevoel wordt niet beïnvloed door de factor leeftijd. Hetzelfde geldt voor de relatie met psycho-somatische klachten. De relatie tussen kinderloosheid en subjectief gezondheidsgevoel wordt daarentegen wel door de factor leeftijd beïnvloed. Kinderlozen in leeftijdsgroepen van 55 tot 65 jaar voelen zich duidelijker gezonder dan hun leeftijdsgenoten met kinderen.

4.6 Kinderlozen gaan geen moeizame oude dag tegemoet

Tijdens het onderzoek is ook gevraagd naar de mate waarin men zich *zorgen maakte over de oude dag en de dood*. De antwoorden toonden geen verschil voor mensen met en zonder

kinderen: ook niet bij een analyse voor ieder der leeftijdsgroepen apart. Hetzelfde geldt voor *twijfel aan de zin van het leven*. Ook hier kon in geen der leeftijdsgroepen een significant verschil worden aangetoond. Evenmin kon op grond van het materiaal steun worden gevonden voor de stelling dat kinderlozen zich bij het ouder worden steeds *geïsoleerder* gaan voelen en meer problemen in hun sociale relaties gaan ervaren dan anderen. Ook in het contact tussen de echtgenoten was geen verschil aanwijsbaar. Kinderloosheid leidt zeker niet tot een mindere mate van *huwelijksatisfactie*.

4.7 **De procreatie-instinct-theorie gaat evenmin voor vrouwen op als voor mannen**

De bovengenoemde resultaten zouden natuurlijk een verschil tussen mannen en vrouwen kunnen verbergen. Als kinderloosheid voor vrouwen ongeluk zou brengen en voor mannen juist meer geluk zouden die verschillen in het totaal tegen elkaar weg kunnen vallen. Daarom zijn alle berekeningen nogmaals voor mannen en vrouwen apart uitgevoerd. Dit bracht geen opzienbarende verschillen aan het licht. Voor vrouwen bleven alle resultaten gelijk maar voor mannen bleek een iets sterkere samenhang tussen kinderloosheid en subjectief gezondheidsgevoel, terwijl kinderloze mannen ook een hogere mate van huwelijksatisfactie rapporteerden.

Literatuur

Aakster, C. W. —Socio-cultural variables in the ethology of health disturbed, proefschrift Universiteit Groningen. 1972.

Aakster, C. W. —Hoe ongezond zijn wij eigenlijk? *Intermediair*, 30 juni 1972.

Maslow, A. H. —*Motivation and Personality*, Harper en Row, 1954.

NIDI Demografie: bulletin van het Nederlands Interuniversitair Demografisch Instituut, nr. 7, Den Haag, 1974.

Veevers, J. E. —Voluntary childless wives; an exploratory study. *Sociology and Social Research*, vol 27, 1973, 356-366.